

Elogiul Terțului*

Domnule Rector,

Domnilor membri ai Senatului,

Domnilor Decani,

Stimați colegi și prieteni,

Doamnelor și Domnilor,

Sunt onorat să primesc înaltul titlu de Doctor Honoris Causa al prestigioasei Universități din Craiova.

Sunt, de asemenea, fericit să regăsesc printre cei ce au obținut în trecut acest titlu personalități care mi-au fost sau îmi sunt apropiate, precum IPS Bartolomeu Valeriu Anania, Solomon Marcus, Jean-Jacques Wunenburger și Eugen Simion.

Am avut plăcerea să colaborez cu Universitatea Dv. încă din anul 2001, timp de zece ani, în cadrul rețelei naționale de dialog între știință și religie, sub auspiciile fundației americane John Templeton și pe care am condus-o în colaborare cu Doamna Magda Stavinschi, aici prezentă. Polul din Craiova, condus de Domnul Profesor Radu Constantinescu, a fost printre centrele cele mai active în acest dialog.

Legătura mea cu Craiova s-a consolidat, de asemenea, prin faptul că doi dintre cei mai străluciți doctoranzi ai mei în transdisciplinaritate, Petrișor Militaru și Luiza Mitu, sunt din acest oraș.

Sunt recunoscător Domnului Profesor Ionel Bușe, pentru substanțiala sa *Laudatio*, cu atât mai mult cu cât am cea mai înaltă apreciere pentru opera sa în domeniul teoriei și prcaticii imaginarului.

Viața mea s-a desfășurat și se desfășoară sub semnul a două mari pasiuni: pasiunea pentru fizica cuantică și pasiunea pentru unitatea cunoașterii. Cele două pasiuni sunt, de altfel, intim conectate, deoarece tocmai practica mea de peste 40 de ani a fizicii cuantice m-a condus spre

---

* Discurs de recepție a titlului de Doctor Honoris Causa, Universitatea din Craiova, 28 octombrie 2015.

convingerea necesității absolute a unității cunoașterii, în condițiile lumii contemporane atât de complicate și complexe.

Permiteți-mi să închin discursul de recepție, intitulat „Elogiul Terțului”, memoriei remarcabilului scriitor și teolog Valeriu Anania.

***

Putem oare dialoga? Fiecare persoană are prejudecățile sale, convingerile sale, reprezentările sale subconștiente. Când două persoane încearcă să dialogheze, să comunice, are loc inevitabil o confruntare a reprezentărilor – reprezentare contra reprezentare, subconștient contra subconștient. Cum această confruntare este subconștientă, ea degenerază deseori în conflicte, mai mult sau mai puțin grave. Limbajul vehiculează aceste reprezentări subconștiente. Folosim aceleași cuvinte, dar înțelesul lor poate fi radical diferit. Cu alte cuvinte, suntem manipulați de propriile noastre reprezentări. Dialogul este deci strict imposibil dacă nu avem o metodologie a dialogului. Nu putem dialoga, putem doar monologa. De ce? Ne este imposibil să fim în locul celuilalt. Aceleași considerații, bineînțeles, sunt valabile în cazul națiunilor, culturilor, religiilor. Interes contra interes, reprezentări contra reprezentări, dogme contra dogme, ipoteze spirituale ascunse contra ipoteze spirituale ascunse. Faptul este agravat prin existența unui mare număr de discipline (peste 8000) și a unui mare număr de limbi ale pământului (peste 6000), care fiecare vehiculează propriul sistem de reprezentări și valori. O traducere complet fidelă dintr-o lume într-alta, dintr-o disciplină într-alta, dintr-o limbă într-alta este imposibilă. Faptul este, de asemenea, agravat de imensele mijloace de distrugere. Fragmentarea cunoașterii antrenează conflicte inevitabile care pot antrena distrugerea unui număr imens de persoane și chiar a întregii noastre specii.

Întrebarea următoare este: cum putem dialoga? O primă condiție este suspendarea prejudecăților, pentru a ajunge la o fuziune a orizonturilor (reiau o expresie a lui Hans Georg Gadamer). O a doua condiție este abandonarea logicii binare - adevăr absolut și falsitate absolută - și adoptarea unei logici non-clasice. O a treia condiție este identificarea nivelurilor de Realitate

implicate în dialog. O a patra condiție este trecerea de la o paradigmă a simplității la o paradigmă a complexității. Respectarea acestor condiții implică o foarte lungă evoluție pe plan individual și pe plan social.

Transdisciplinaritatea oferă o metodologie a dialogului între știință, cultură, societate și spiritualitate.

Transdisciplinaritatea înseamnă studiul interacțiunii între Obiect și Subiect și conduce la o nouă cunoaștere.

Metodologia transdisciplinarității se exprimă prin trei axiome: o axiomă ontologică, o axiomă logică și o axiomă epistemologică.

Axioma ontologică afirmă că există în natură și în societate și în cunoașterea noastră a naturii și a societății, diverse niveluri de Realitate ale Obiectului și diferite niveluri de Realitate ale Subiectului.

Realitatea astăzi, în lumina științei contemporane, semnifică un Obiect cu nivelurile lui de Realitate, un Subiect cu nivelurile lui de Realitate și o zonă între Subiect și Obiect, o zonă terță care nu este nici Subiect, nici Obiect, o zonă de nonrezistență pe care o numesc „Terțul Ascuns”.

Terțul Ascuns, în sensul a ceea ce este între Subiect și Obiect, dar de asemenea a ceea ce este între diversele niveluri de Realitate ale Obiectului și Subiectului, are o structură complexă. Din punctul de vedere al înțelegerii lumii, cel mai profund aspect este interacțiunea între Subiect și Obiect, între noi și univers, între noi și lume.

Terțul Ascuns, în relația sa cu nivelurile de Realitate, este fundamental pentru înțelegerea lui *Unus Mundus* descris de cosmodernitate. Realitatea este în același timp una și multiplă. În cazul în care ne limităm doar la Terțul Ascuns, unitatea este nediferențiată, simetrică, situată în non-timp. În cazul în care ne limităm doar la nivelurile de Realitate, există doar diferențe, asimetrii, situate în timp. Considerarea simultană a nivelurilor de Realitate și a Terțului Ascuns introduce o rupere a simetriei lui *Unus Mundus*. De fapt, nivelurile de Realitate sunt generate tocmai de această rupere de simetrie care se petrece în timp.

În abordarea transdisciplinară, Terțul Ascuns apare ca sursă a cunoașterii, dar, la rândul său, el are nevoie de Subiect pentru a cunoaște lumea: Subiectul, Obiectul și Terțul Ascuns sunt inter-legate.

Realitatea este *Una*. Pentru un viitor durabil, trebuie să luăm în considerare în mod simultan toate nivelurile de Realitate și, de asemenea, Terțul Ascuns.

Persoana umană apare ca o interfață între Terțul Ascuns și lume. Eliminarea Terțului Ascuns în cunoaștere conduce spre o ființă umană uni-dimensională, redusă la celule, neuroni, quarci și particule elementare.

Axioma logică a terțului inclus ne permite să trecem de la un nivel la altul al realității. Logica clasică este fondată pe principiile de identitate (A este A), de noncontradicție (A nu este non- A) și de terț exclus, care afirmă că nu există un al treilea termen, care este în același timp A și non- A . Stéphane Lupasco a pus bazele logicii terțului inclus, dar în filosofia sa nu exista noțiunea de niveluri de Realitate. Din această cauză, filosofia lui Lupasco, care a avut ca punct de plecare înțelegerea mecanicii cuantice, a întâmpinat o mare rezistență și chiar o mare suspiciune, mai ales din partea oamenilor de știință.

Dezvoltarea fizicii cuantice ca și coexistența lumii macrofizice și a celei cuantice au determinat, în planul teoriei și experienței științifice, apariția *cuplurilor de contradictorii mutual exclusive* (A și non- A): undă și particulă, continuitate și discontinuitate, separabilitate și inseparabilitate, cauzalitate locală și cauzalitate globală, simetrie și ruptură de simetrie, reversibilitate și ireversibilitate a timpului etc. Revoluția cuantică a schimbat în mod radical viziunea noastră despre Realitate.

Terțul inclus înseamnă un cuplu de contradictorii (A – non- A) pe un nivel de Realitate, cu legile sale și cu normele sale, contradictorii care pot fi conciliate prin acest terț T , care se conformează legilor și normelor unui alt nivel de Realitate. Logica terțului inclus este o logică a complexității înseși și chiar logica sa privilegiată în măsura în care aceasta permite traversarea, într-o manieră coerentă, a diferitelor domenii ale cunoașterii.

Axioma epistemologică afirmă că structura mulțimii nivelurilor de Realitate este o structură complexă. Fiecare nivel este ceea ce este, pentru că toate celelalte niveluri există în

același timp. Axioma aceasta epistemologică sau de complexitate este o formă modernă a vechiului principiu de interdependență universală.

Religiile, spiritualitățile, culturile sunt situate în zona dintre Subiect și Obiect, în zona de nonrezistență. Fiecare religie, fiecare spiritualitate, fiecare cultură, are fondatorii ei, care apar într-un spațiu geografic, național, istoric, deci sunt legate de un nivel de Realitate. Dar, în același timp, religiile, spiritualitățile, culturile, vorbesc despre altceva decât despre rezistență. Ele evocă nonrezistența, legată de ceea ce are omul mai înalt în sinea lui, iar această nonrezistență, care este zona între Subiect și Obiect, este o zonă comună tuturor culturilor, tuturor religiilor, tuturor spiritualităților, o zonă universală. Deci, există o șansă de dialog. Dialogul între culturi este, de fapt, condiția supraviețuirii culturilor.

Transculturalul desemnează deschiderea tuturor culturilor la ceea ce le traversează și trece dincolo de ele și căutarea a ceea ce unește diversele culturi fără a le transforma într-o cultură unică. Circulația între culturi le ferește de dezintegrare. Atitudinea transculturală poate fi învățată, ea este înnăscută în măsura în care în fiecare ființă există un nucleu sacru, intangibil.

Suntem martorii unei noi ere – *cosmodernitatea* - fondată pe o nouă viziune a interacțiunii contemporane dintre știință, cultură, spiritualitate, religie și societate. Cosmodernitatea, în esența ei, înseamnă că orice entitate a universului este definită de relația sa cu celelalte entități. Ideea veche de cosmos, în care noi suntem participanți activi, este reînviată.

Realitatea este plastică. Realitatea nu este ceva în afara sau în interiorul nostru: ea este în același timp în afara și în interiorul nostru. Noi suntem o parte a acestei Realități, care se schimbă în funcție de gândurile noastre, de sentimentele și de acțiunile noastre. Acest lucru înseamnă că fiecare dintre noi suntem pe deplin responsabili pentru ce este Realitatea. Lumea se mișcă, trăiește și se oferă cunoașterii noastre, datorită existenței unor structuri coerente a ceea ce este, totuși, în continuă schimbare. Prin urmare, Realitatea este rațională, dar raționalitatea sa este multiplă, structurată în niveluri.

Nivelurile de Realitate corespund *nivelurilor de înțelegere*, într-o fuziune de cunoașterii și a ființei. Toate nivelurile de Realitate sunt întrețesute. Lumea este, în același timp, cognoscibilă și incognoscibilă.

Terțul Ascuns între Subiect și Obiect neagă orice raționalizare. Prin urmare, Realitatea este, de asemenea, *trans-rațională*. Terțul Ascuns condiționează nu numai fluxul de informații între Subiect și Obiect, dar, de asemenea, cel între diferitele niveluri de Realitate ale Subiectului și între diferitele niveluri de Realitate ale Obiectului. Discontinuitatea între diferitele niveluri este compensată de continuitatea informației vehiculate de către Terțul Ascuns. Sursă a Realității, Terțul Ascuns se alimentează din această Realitate, într-o respirație cosmică care ne include și include întregul univers. Rolul Terțului Ascuns este acela de a stabili legătura între Realitate și Real. Terțul Ascuns este incognoscibil pentru că este sursa cunoașterii. Catalizator al mișcării, el are o infinitate de chipuri. El este gardianul misterului nostru ireductibil și singurul fundament al demnității umane. Fără acest Terț, totul este cenușă.

Misterul ireductibil al lumii coexistă cu minunile descoperite de rațiune. Necunoscutul penetrează fiecare por a ceea ce este cunoscut, dar, fără cunoaștere, necunoscutul nu ar fi decât un cuvânt vid.

Eugène Ionesco este un mare precursor al transdisciplinarității. Am avut șansa să-l cunosc personal și i-am știut frământările. Permiteți-mi să închei cu câteva cuvinte ale sale dintr-o carte de conversație cu André Coutant: „Atunci când știința și cunoștințele vor putea fi regrupate, reunite, poate că atunci vom putea avea o gândire filosofică, adică viziuni totale, și nu totalitare. Viziunea totalitară este o viziune parțială a lucrurilor, deci nu este o viziune totală. Cei care știu preiau puterea într-un domeniu, având în jurul lor mulțimea celor care nu știu, este o situație ce predispune tocmai la acțiuni totalitare. Așa a fost întotdeauna în gândirea totalitarismului, dar dacă vocea solitarilor n-ar fi înăbușită, s-ar putea vedea că există o comunitate umană și probleme fundamentale împărtășite de toți, s-ar vedea că existăangoase fundamentale situate în afara ideologiilor“.

Basarab Nicolescu